

SPRACHLICHE ZWIFELSFÄLLE IM DEUTSCHEN. THEORIE, PRAXIS, GESCHICHTE.

Klein, Wolf Peter, 2018. *Sprachliche Zweifelsfälle im Deutschen. Theorie, Praxis, Geschichte*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH

Govornici njemačkog jezika mogu se naći u situaciji kada je presudan odabir genitiva ili dativa uz prijedlog *wegen*, slabe ili jake konjugacije glagola *backen* u preteritu, muškog ili srednjeg roda imenice *Teil*. Takve dileme se javljaju i u pismenoj i u usmenoj komunikaciji, svakodnevno i kod svih govornika jednog jezika. U lingvistici se taj fenomen naziva jezičkim nedoumicama (*sprachliche Zweifelsfälle*) i može se reći da su one u njemačkom jeziku imale marginalnu ulogu u lingvističkim istraživanjima (Klein, 2013: 5 i Antos, 2013: 35). Kroz historiju su se mnogi bavili bilježenjem tih jezičkih fenomena u vidu rječnika kakvi su Duden, Band 9: *Das Wörterbuch der sprachlichen Zweifelsfälle* i drugih publikacija savjetodavnoga karaktera (tzv. *Sprachratgeber* –jezički savjetnici), kakve nalazimo i u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku (npr. *Pravopis bosanskog jezika* Senahida Halilovića, *Jezični savjetnik: iz prakse za praksu* Maje Matković, *Rečnik jezičkih nedoumica* Ivana Klajna). One pružaju pomoć kod jezičkih nejasnoća i s lingvističkog stanovišta su označene kao ambivalentna grupa metajezičkih publikacija koje za sebe vežu ideologiju ispravno – pogrešno. Neki od poznatijih jezičkih savjetnika u njemačkom jeziku su: *Underricht des Hoch Teutschen Sprach* Albrechta Ölingera, *Unvorgreifliche Gedanken, betreffend die Ausübung und Verbesserung der deutschen Sprache* Gottfrieda Leibniza, *Deutsche Sprachlehre für Schulen* Johanna Adelunga. Veliki broj njih izlazi u 19. stoljeću kao posljedica jezičke politike koja nalaže standardizaciju odabranih jezičkih varijanti i kodifikaciju normi u obliku rječnika, gramatika i drugih publikacija sa ciljem uvođenja jedinstvenog oblika komunikacije u svim sferama ljudskog života (Scharnhorst, 2006: 16). Jezička politika i planiranje predstavljaju neophodne segmente ljudskog djelovanja u okviru jezika i njegove upotrebe kako bi se

nestručnim govornicima pomoglo u snalaženju s jezikom, čime se olakšava upotreba i kontroliše smjer razvitka jednog jezika. Lingvistička analiza koja bi govornicima pružila pregled postojećih nedoumica, faktora koji su doveli do njihovog nastanka i njihovu klasifikaciju nije bila sastavni dio tih publikacija normativnoga karaktera. U tom smislu, Kleinova knjiga predstavlja prvi sistematičan uvod u lingvističku analizu jezičkih nedoumica.

Knjiga *Sprachliche Zweifelsfälle im Deutschen. Theorie, Praxis, Geschichte*. objavljena je u izdavačkoj kući Walter de Gruyter u oktobru 2018. godine i sadrži 359 stranica sabranih u deset poglavlja. Ona ne sadrži predgovor, ali kroz tih deset poglavlja nudi razumljiva razmatranja i iscrpna objašnjenja o nastanku i faktorima koji uzrokuju pojavu jezičkih nedoumica. Nakon poglavlja o različitim vrstama nedoumica, njihove analize i zaključka, slijedi bibliografija i registar pojmova (331–359. str.). Na samom početku prvog poglavlja (1–38. str.) Klein daje definiciju pojma jezičkih nedoumica koje se javljaju kao posljedica postojanja minimalno dvije varijante neke riječi, oblika riječi ili rečenice, zbog čega se javlja dvoumljenje oko izbora one pravilne te objašnjava princip njihove identifikacije. Činjenica je da se nedoumice u njemačkom javljaju na različitim nivoima jezičkog sistema pa shodno tome Klein nudi njihovu klasifikaciju na fonetske, grafematske, fleksijske, tvorbene, sintaksičke i leksičke, daje objašnjenje za njihov nastanak te navodi faktore koji dovode do njihovog pojavljivanja: dijahronija, dijatopija, semantika, sintaksa, medij (u govoru ili u pismu) i tekstna vrsta u kojoj se pojavljuju.

Historijski pregled pojave nedoumica u njemačkom jeziku opisan je u drugom poglavlju ove knjige (39–102. str.). Dok u 16. stoljeću dolazi do razvoja svijesti o postojanju različitih varijanti jedne riječi nastalih kao posljedica mnogobrojnih dijalekata na njemačkom tlu, u 17. i 18. stoljeću dolazi do prvih pokušaja njihovog raspoznavanja, prikupljanja i selekcije onih koje će ući u standardni njemački jezik, što Kaplan i Baldauf (1997: 30) označavaju kao prvi korak u djelatnosti jezičkog planiranja. Drugi korak je karakterističan za 19. stoljeće, u toku kojeg dolazi do normiranja odabranih varijanti sa ciljem standardizacije njemačkog jezika – tzv. *Hochdeutsch*. Krajem tog stoljeća dolazi do provođenja obrazovne politike, kao trećeg koraka, u okviru kojeg izlaze razne publikacije koje omogućavaju širenje i implementaciju standardnog jezika. Jezička politika i planiranje se mogu činiti i agresivnim načinom stvaranja i kontrole standardnog jezika, jer

ne zavise od vlastite sposobnosti usvajanja i upotrebe jezičkih varijanti, nego od društvenih, političkih i historijskih okolnosti, kako navodi Marten (2016: 16). Stvaranjem standardnog njemačkog jezika ujedno je stavljen i fokus na ideološko propagiranje jednog ispravnog jezičkog varijeteta od strane obrazovne elite tog vremena, a u jezičkom jedinstvu ogledalo se i nacionalno jedinstvo i identitet. Varijante koje se paralelno javljaju i stvaraju nedoumice kod govornika su smatrane pogrešnim i neispravnim za upotrebu (Ammon, 2004: 276). Dâ se primijetiti da je polazna tačka te elite pri planiranju bila homogenost i nepromjenljivost jezika i da njihovo nastojanje u plasiranju jednog prestižnog varijeteta označava ostale varijetete odstupanjima od normi, kao i činjenica da se pojava paralelnih oblika koji uzrokuju nedoumice smatrala razlogom za moguće propadanje jezika (*Sprachverfall*). Takvo shvatanje dovodi do zaključka da bilo koja promjena u jeziku označava njegovo propadanje i nemogućnost razvoja, što je u suprotnosti s činjenicom da su te promjene prirodan proces i da mogu obuhvatiti sve nivoe jezičkog sistema. Dinamične promjene jezika i procesi koji su doveli do njih doprinose njegovom razvoju, ukazuju na njegovu kompleksnost i kao takve ne mogu biti shvaćene uzrocima njegovog propadanja.

Klein u trećem poglavlju (103–122. str.) svoje knjige opisuje metodologiju rada na jezičkim nedoumicama. Svoje istraživanje bazira na primjerima iz stručne literature i internetskih portala. Da je riječ o jezičkoj nedoumici, pokazuje učestalost njenog tematiziranja, kao i zastupljenost u Dudenovom rječniku (*Duden, Band 9*). Prvi korak u njegovoj analizi čine četiri ključna pitanja koja su vezana za dijahroniju, semantiku, varijetet i frekvenciju. Drugi korak predstavlja analizu prema tri kategorije: kompleksnost njihove strukture, distribucija po nivoima jezičkog sistema i klasifikacija prema vrsti riječi. Njegov analitički model nije razrađen u detalje i predstavlja grubu skicu, uz koju je vezana problematika ispreplitanja nedoumica u svim navedenim aspektima, jer mnoge nedoumice mogu istovremeno pokazivati više osobina i biti svrstane u različite kategorije. Ispreplitanja ukazuju na potencijalnu kompleksnost analize jezičkih nedoumica.

Od četvrtog do devetog poglavlja Klein vrši analizu jezičkih nedoumica prema klasifikaciji koju je uveo u prvom poglavlju, objašnjava razloge njihovog nastanka i slučajeve u kojima se javljaju. Tako se u četvrtom poglavlju (123–155. str.) bavi analizom fonetskih nedoumica koje nastaju

zbog razlike u izgovoru i pisanju određenih riječi. Posebno se to odnosi na izgovor i akcentuaciju riječi stranog porijekla, poput npr. galicizama (*Saison*) ili vlastitih imenica (*Xhaka, Libyen*). Problem se ogleda u integraciji izgovora tih riječi u njemački jezik, a autor navodi kao moguće rješenje orijentaciju na njihov izgovor u jeziku iz kojeg potiču. Grafematske nedoumice (156–191. str.) su tematizirane u petom poglavlju. One se javljaju usljed različitih varijanti u pisanju određenih riječi, a najčešće kod pisanja velikog i malog slova (*das ist mir recht / Recht*) te sastavljenog i odvojenog pisanja riječi (*die ratsuchenden / Rat suchenden Bürger*). Ove nedoumice su interesantne, jer u određenim kontekstima predstavljaju granični slučaj. Ako ih posmatramo u njihovom netipičnom okruženju, utvrdit ćemo da postoje argumenti i za morfološke i za sintaktičke osobine koje stoje u vezi s promjenom osobina tih riječi, ali i promjenama u jeziku, što određuje način njihovog pisanja. Šesto poglavlje se bavi nedoumicama koje nastaju prilikom fleksije (192–224. str.), a javljaju se zbog nesigurnosti u izboru odgovarajućeg oblika neke riječi. Tako se one npr. javljaju kod konjugacije nepravilnih glagola u preteritu, jer postoje paralelni oblici nastali po shemi slabe konjugacije (*buk / backte*) ili kod slabe deklinacije imenica muškog roda uz koju se javljaju paralelni oblici nastali jakom deklinacijom (*dem Held / dem Helde*). Kod ovakvih nedoumica primjetna je promjena fleksijske klase riječi, koja stoji u vezi s njihovim historijskim razvojem i time istovremenom pojavom starijih i novijih varijanti. Klein u sedmom poglavlju (225–247. str.) svoje knjige opisuje nedoumice koje se javljaju prilikom tvorbe određenih vrsta riječi poput npr. pridjeva (*kindlich / kindisch*) ili glagola nastalih dodavanjem prefiksa *be-* (*jemanden grüßen / begrüßen*), čije neprefigurirane varijante također zahtijevaju objekat u akuzativu i time ukazuju na razlike u njihovom značenju. U osmom poglavlju su opisane sintaksičke nedoumice (248–287. str.) koje se javljaju kao posljedica dijahronijskog i dijatopskog raslojavanja jezika, uz koje se veže i semantička razlika. Prijedlozi koji se koriste i u genitivu i u dativu (*wegen / trotz des Wetters / dem Wetter*), glagoli koji zahtijevaju genitiv na čije mjesto stupaju prepozicionalne fraze (*sich einer Sache / an eine Sache erinnern*), imenice i pridjevi koji regiraju više od jednog prijedloga (*eine Chance für / auf / zu, offen für / gegenüber*) su samo neki od primjera koje Klein navodi. Oni ukazuju na to da su određeni procesi u jeziku još u toku i da su govornici ti koji mogu uticati na buduće promjene. Deveto poglavlje se bavi leksičkim nedoumicama (288–324. str.) koje autor dijeli u dvije grupe: nastale kao

posljedica dijahronije i dijatopije. U prvoj grupi se nalaze oni leksemi koji ili posjeduju ili ne posjeduju nastavak šva (*e*) (*Frieden / Friede*), nastavak *-(e)n* (*die Hacke / der Hacken*) i preglas (*benutzen / benützen*). U drugoj grupi se nalaze kookurencije koje stoje ravnopravno jedna pored druge. One su nastale kao posljedica postojanja mnogobrojnih jezičkih varijeteta (*Fleischer / Metzger*). Zbog njihove sinonimne upotrebe autor označava ovu grupu potencijalnim nedoumicama.

Klein se u svojim primjerima nedoumica većinom fokusira na one koje su slične po obliku. Međutim, to nije slučaj kod sintaktičkih nedoumica, jer one ukazuju na različite sintaktičke strukture i kod kookurencija zbog različite motiviranosti njihovog nastanka.

Deseto i ujedno posljednje poglavlje (325–330. str.) nudi kratki rezime onoga što je u knjizi teoretski obrađeno i daje zaključak o analiziranim nedoumicama u njemačkom jeziku.

Generalno, možemo zaključiti da su za nastanak jezičkih nedoumica zaslužni kompetentni govornici s razvijenom metajezičkom svijesti koja predstavlja uslov za dvoumljenje te da se pojava jezičkih nedoumica veže za standardni jezik u okviru kojeg postoji raznovrsnost oblika. Jasno je da standardni jezik nije homogen i dovoljno ograđen od njegovih nestandardnih varijanti te da prvobitna težnja za jezičkim jedinstvom u tom smislu nije moguća. Ako posmatramo jezičke nedoumice kao pokazatelje promjena u jeziku – *Sprachwandel*, a ne kao uzroke njegovog propadanja – *Sprachverfall*, onda možemo reći da one predstavljaju napredak, asimilaciju novim komunikativnim potrebama jednog modernog društva i doprinos produktivnosti jezika. U njima se ogledaju dinamične promjene i organizacijski procesi jezičkog sistema koji još nisu završeni, ali tu se kriju i heterogeni fenomeni i problemi gramatike, sociolingvističkog pogleda na jezik i upotrebe njemačkog jezika u govoru i pismu (Antos, 2013: 38). Klein se svojom knjigom udaljava od ideologije ispravno – pogrešno pružajući čitaocima analizu jezičkih nedoumica s lingvističkog aspekta, po čemu se razlikuje od ostalih publikacija. U skladu s tim, zalaže se za postojanje više varijanti ili, kako on to naziva *Variantentoleranz*, gdje individualne odluke govornika o izboru određene varijante igraju presudnu ulogu. Knjiga je napisana razumljivim i jasnim jezikom, zbog čega je s podjednakom lakoćom mogu čitati i manje upućeni čitaoci. Uz primjere

sa jezičkohistorijskim podacima nalaze se i naznake o dodatnoj literaturi i aktuelnim istraživanjima o nedoumicama u njemačkom jeziku. Iz tog razloga, Kleinova knjiga predstavlja veliki doprinos rasvjetljavanju problema nedoumica i njihovog statusa u njemačkom jeziku, značajan izvor znanja, korisnu literaturu te dobar temelj za buduća istraživanja o nedoumicama u njemačkom jeziku.

LITERATURA

1. Ammon, Ulrich, 2004. "Standard Variety / Standardvarietät". U: Ammon, Ulrich, Dittmar, Norbert, Mattheier, Klaus, Trudgill, Peterur. *Sociolinguistics/ Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Band 3.1. Berlin, New York: Walter de Gruyter, str. 273–283.
2. Antos, Gerd, 2013. "'Imperfektibles" sprachliches Wissen. Theoretische Vorüberlegungen zu "sprachlichen Zweifelsfällen". *Linguistik Online*. Bern Open Publishing [online], 16 (4), str. 35–46. Dostupno na: <https://doi.org/10.13092/lo.16.794> [5. 3. 2019].
3. Kaplan, Robert, Baldauf, Richard, 1997. *Language planning from practice to theory*. Bristol: Multilingual Matters.
4. Klein, Wolf Peter, 2013. "Sprachliche Zweifelsfälle als linguistischer Gegenstand. Zur Einführung in ein vergessenes Thema der Sprachwissenschaft". *Linguistik Online*. Bern Open Publishing [online], 16 (4), str. 5–33. Dostupno na: <https://doi.org/10.13092/lo.16.793> [5. 3. 2019].
5. Marten, Heiko, 2016. *Sprach(en)politik. Eine Einführung*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH & Co. KG.
6. Scharnhorst, Jürgen, 2006. "Einführung in das Tagungsthema Sprachene politik und Sprachkultur". U: Blanke, Detlev, Scharhorst, Jürgen ur. *Sprachenpolitik und Sprachkultur*. Berlin: Gesellschaft für Interlinguistik e.V., str. 11–20.